

4. Фонд народонаселення ООН. - Режим доступу : <http://www.unfpa.org.ua/ua/cp/>
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. - Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042&zahyst=dCCMfOm7xBWMqqoEZIpPo9E/NI4BQs80msh8Ie6
6. Якість життя: проблеми, пріоритети і перспективи : матеріали II Загально-укр. наук.-практ. конф., 3 груд. 2008 р. / Дон. ін-т ринку та соц. політики ; Ін-т соц. та політ. психології АПН України / Н. П. Борецька (ред. кол.). - Донецьк : Вебер (Донецька філія), 2008. - 165 с.

Ольга Петроє,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри соціальної
і гуманітарної політики НАДУ

Григорій Осовий,

заступник голови Федерації профспілок України

Володимир Варениця,

кандидат соціологічних наук,
заступник керівника Управління взаємодії
з органами державної влади
та забезпечення соціального діалогу
апарату Федерації профспілок України

Сучасний стан та пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку національної моделі соціального діалогу в Україні

У статті здійснено аналіз ситуації у сфері соціального діалогу в Україні. Автори дослідили механізми державної політики у сфері соціального діалогу, виявили проблеми розвитку та обґрунтували напрями державної політики з удосконалення національної моделі соціального діалогу.
Ключові слова: соціальний діалог, національна модель соціального діалогу, державна політика з розвитку соціального діалогу.

The authors studied the mechanisms of state policy on social dialogue, identify problems and ways of improving the national model of social dialogue.
Key words: Social dialogue, National model of social dialogue, Public Policy of development in social dialogue.

Постановка проблеми. У країнах, у яких соціальний діалог отримав широке визнання і підтримку держави в його розвитку, він є ключовим інструментом вирішення складних соціально-економічних проблем, створення умов для конкурентоспроможності економіки та забезпечення висо-

ких стандартів гідного життя людей. Разом з тим в Україні, незважаючи на достатньо динамічний розвиток інституційних органів, результативність соціального діалогу залишається низькою, що негативно позначається на ефективності державного управління, соціального й економічного розвитку суспільства в цілому. Невідкладність вирішення завдань розвитку соціального діалогу в Україні безпосередньо пов'язана з аналізом і оцінюванням його сучасного стану та обґрунтуванням пріоритетних напрямів державної політики у цій сфері, що й зумовило актуальність нашого дослідження.

Огляд останніх публікацій за темою. Основу джерельної бази з дослідження соціального діалогу складають офіційні документи та експертні матеріали Міжнародної організації праці (МОП) та інші міжнародні, національні загальні й спеціальні законодавчі та нормативно-правові документи, а також наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених [1-7]. У матеріалах статті знайшли відображення та розвиток положення, що лягли в основу Національної профспілкової доповіді Президенту України В.Ф.Януковичу "Праця в Україні: необхідність якісних змін для суспільної ефективності та гідного життя" [8] і "Пропозицій Федерації профспілок України Президенту України В.Ф.Януковичу щодо подальшого розвитку соціального діалогу в державі" [9].

Невирішені проблеми. Досліджені нами останні публікації мають важливе значення для науки і практики державного управління. Разом з тим їм бракує системності у вивченні загальної ситуації, яка склалася у сфері соціального діалогу в Україні, та обґрунтування на цій основі рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державної політики з розвитку національної моделі соціального діалогу.

Мета статті - обґрунтувати пріоритетні напрями державної політики у сфері розвитку соціального діалогу в Україні.

Виклад основного змісту. В Україні з перших років незалежності ідеологія соціального партнерства визнана урядом, роботодавцями і профспілками. За минулий період вибудовано цілісну систему діалогових відносин між ними, яка включає законодавчу базу, різні інституційні органи та форми взаємодії в рамках тристороннього співробітництва [8].

Законодавча база включає конвенції МОП, Європейську соціальну хартію, інші міжнародні акти, закони України, укази Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України.

Інституційними органами тристороннього співробітництва на національному рівні є Національна тристороння соціально-економічна рада при Президентові України й Український координаційний комітет сприяння зайнятості населення. Аналогічні інституції на тристоронній основі утворено в усіх областях, АР Крим і містах Києві та Севастополі. Україна є єдиною з колишніх радянських республік, де після здобуття незалежності на тристоронній основі запроваджено управління фондами загальнообов'язкового

державного соціального страхування, хоча цей процес не завершено щодо управління Пенсійним фондом.

Основною і найбільш результативною формою соціального діалогу є укладання колективних договорів і угод. Зокрема, на національному рівні з 1992 р. укладається Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України і всеукраїнськими профспілками та їх об'єднаннями, а з 1998 р. до цього процесу приєдналися і всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців.

За даними Міністерства праці та соціальної політики, станом на 31 грудня 2009 р. в Україні діє Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємців та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями на 2008-2009 рр., 27 територіальних, 90 галузевих угод та понад 94 тис. колективних договорів, якими охоплено понад 9,0 млн найманих працівників, або 83,9% від загалу працюючих [10], що відповідає показникам охоплення працівників колективними угодами в країнах ЄС.

Сторони профспілок та роботодавців беруть активну участь у законотворчому процесі, надаючи уряду та комітетам Верховної Ради України пропозиції до проектів законів України, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та інших державних установ. Зокрема, Спільним представницьким органом профспілок та профспілковою стороною НТСЕР у 2009 р. опрацьовано понад 1700 проектів документів, при цьому п'ята частина з них була доопрацьована з урахуванням думки профспілок.

Уповноважені представники від профспілок та профоб'єднань, об'єднань роботодавців беруть участь і представляють позицію сторін на засіданнях Кабінету Міністрів України, урядових комітетів, профільних комітетів Верховної Ради України, а також у колегіальних та консультативно-дорадчих органах виконавчої влади.

Відповідно до Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)" Указом Президента України у 1998 р. утворено Національну службу посередництва і примирення, основними завданнями якої є забезпечення здійснення соціального діалогу, вироблення узгоджених пропозицій щодо розвитку соціально-економічних та трудових відносин в Україні та запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів) між профспілками, урядом і роботодавцями.

Таким чином, можна стверджувати, що за формами, сферою поширення та охоплення соціальних і економічних проблем соціальний діалог в Україні є вагомим суспільним явищем.

Разом з тим соціальний діалог не досяг бажаної мети, якщо оцінювати його за критеріями ефективності щодо забезпечення позитивних результатів у сфері гідної праці та соціально-економічних відносин. Особливо це проявилось в період фінансово-економічної кризи, коли показники зайня-

тості, реальної заробітної плати, пенсій та купівельної спроможності громадян понизилися до рівня 2007 р.

До того ж, незважаючи на доволі високі показники зростання ВВП країни у 2000-2007 рр. (у середньому на 7%), практично не відбувалося позитивних зрушень щодо зниження показників бідності, у тому числі серед працюючого населення, посилювалася поляризація доходів між бідними і багатими верствами населення. Внаслідок несправедливого розподілу результатів праці між власниками робочої сили і капіталу зберігається високий рівень експлуатації (240%).

Негативну соціальну динаміку в розвитку українського суспільства підтверджують результати регулярно здійснюваних упродовж 1992-2009 рр. моніторингових опитувань Інституту соціології НАНУ. За даними цих досліджень, близько 40% працюючих не можуть знайти роботу, яка відповідає їхнім запитам, третина працюючих не має можливості працювати з повною віддачею та отримувати пристойний дохід. Нemoжливiсть мати гідну роботу з гідною оплатою праці призводить до неможливості задовольнити навіть першочергові потреби працівників і членів їх родин - майже третина населення (32,4% у 2009 р.) не могла купити найнеобхідніші продукти.

Таким чином, всупереч задекларованим цілям розбудови України як соціальної держави відбувається невинне погіршення умов для життя і розвитку людей. За інтегральним індексом людського розвитку ООН лише за 2005-2007 рр. Україна втратила 8 позицій, а порівняно з 1993 р. понизила свій рейтинг на 40 позицій, зайнявши у звіті людського розвитку 2009 р. 85-те місце (див. таблицю).

Рейтинг України у світі за показниками людського розвитку

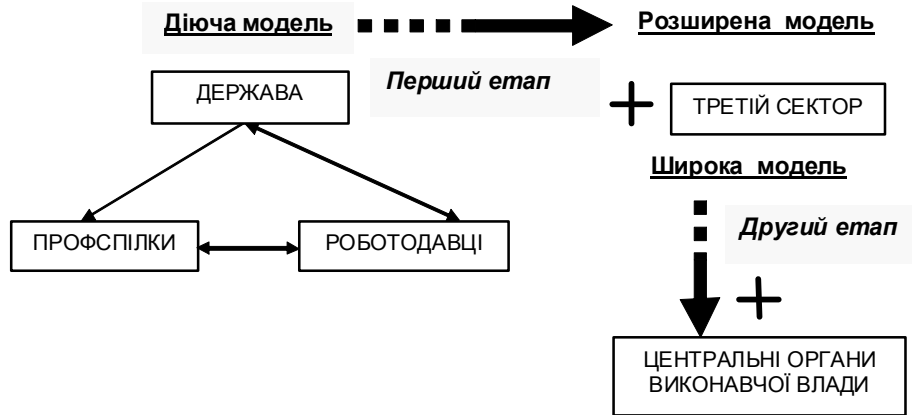
<i>Рік Звіту ООН</i>	1993	1998	2002	2007	2009
Рік моніторингу	1990	1995	2000	2005	2007
Рейтинг України за ІЛР	45	102	80	76	85

Сучасний стан соціально-економічних відносин у суспільстві характеризується як такий, що створює загрозу соціальній стабільності, посилює конфліктність у суспільстві, перешкоджає відновленню економіки та її конкурентоспроможності.

Ефективне вирішення проблем соціально-економічного розвитку суспільства потребує активного залучення соціальних партнерів до вироблення дієвих заходів політики подолання наслідків фінансово-економічної кризи та забезпечення відновлюваної економіки.

Оцінюючи сучасний стан соціального діалогу в Україні, варто відзначити, що він розвивається в рамках вузького формату і здійснюється між Кабінетом Міністрів, об'єднаннями роботодавців та професійних спілок

України. Підвищення дієвості соціального діалогу в Україні, на нашу думку, можливе лише в разі охоплення ним більш широкого спектра питань та поетапної еволюції існуючої моделі до широкого формату соціального діалогу, яка має супроводжуватися розширенням кола суб'єктів - учасників діалогу та сфер діяльності, охоплених діалогом (див. рисунок).

Етапи модернізації національної моделі соціального діалогу

На першому етапі необхідно розширити склад НТСЕР та відповідних органів на місцях шляхом включення до їх складу недержавних організацій так званого третього сектору на правах асоційованих членів (споживачі, фермери, самозайняті особи, ветерани праці, екологи тощо).

Складність полягає в тому, що тільки на національному рівні їх зареєстровано понад 2,5 тис., а в цілому по Україні - понад 40 тис. Тому необхідно виробити механізм представництва, надаючи перевагу організаціям професійної та соціальної спрямованості.

На другому етапі формування широкого формату має бути здійснено включення до складу учасників соціального діалогу Ради Торговельно-промислової палати, Національного банку України, державних комісій з регулювання фондового ринку та фінансових послуг, Антимонопольного комітету, Міністерства житлово-комунального господарства України, Національної комісії з питань регулювання електроенергетики, Національної комісії з питань регулювання зв'язку України та інших центральних органів виконавчої влади. У зв'язку з цим потребує докорінної перебудови формування Торговельно-промислової палати за зразками подібних інституцій Австрії, Німеччини, Італії та інших, де членство у Торговельній палаті є обов'язковою умовою підприємницької діяльності.

Для забезпечення заходів з модернізації національної моделі соціального діалогу необхідно створити Національний комітет у справах громадянського суспільства при Кабінеті Міністрів України.

Завдання удосконалення правового забезпечення соціального діалогу безпосередньо пов'язані з прийняттям нового Трудового кодексу України, Закону України "Про соціальний діалог в Україні". Розширення моделі соціального діалогу потребуватиме також внесення змін та доповнень у Положення про діяльність відповідних центральних органів виконавчої влади. У цілому ж удосконалення правового регулювання соціального діалогу дасть змогу підвищити його якість, сформувати сучасну законодавчу базу в цій сфері, створити передумови для забезпечення гармонізації національних стандартів якості трудового життя громадян з європейськими, вдосконалити системи взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства в країні.

Важлива роль у розвитку соціального діалогу належить консультативно-дорадчим органам. Урядом, профспілками і роботодавцями вироблено спільну позицію щодо необхідності надання НТСЕР статусу незалежного органу і розширення її повноважень стосовно внесення пропозицій Верховній Раді, уряду та Президенту України. Ще одним кроком підвищення її статусу стало б визначення в Конституції України Національної соціально-економічної ради як консультативного органу Верховної Ради і уряду України в межах встановлених повноважень. Такий статус мають подібні інституції в Білорусі, Бельгії, Румунії, Франції. У такому випадку було б можливим вивільнити РНБО від розгляду не властивих їй питань і віднести її до компетенції НТСЕР. У системі ЄС таку роль відіграє Європейський економічний і соціальний комітет як представницький орган громадянського суспільства.

Ключовою умовою розвитку соціального діалогу має бути інституціональна оформленість його суб'єктів. Найважливіша і визначальна роль у формуванні цивілізованої системи соціального діалогу належить державі, яка, як відомо, виступає одночасно в багатьох ролях. Співвідношення різних ролей держави в системі соціального діалогу і реалізація відповідних функцій є неоднаковими на кожному конкретному етапі розвитку суспільства та визначаються історичними, геополітичними, соціальними, економічними й іншими умовами. В умовах кризи перед державою особливо актуально постає завдання чіткого визначення та формування адекватної позиції її як носія публічної влади і соціального партнера.

Роль держави як сторони соціального діалогу є ключовою умовою досягнення балансу інтересів держави, роботодавців і найманих працівників. За такого формату навантаження в реалізації соціальної політики розподіляється між трьома партнерами, а органи, що репрезентують інтереси держави, мають можливість на практиці перевірити дієвість принципів соціального партнерства, досконалість чинної правової бази, реалізувати загальнодержавні інтереси. При цьому держава має здійснювати процедури, що забезпечують обмін інформацією, ефективні консультації, переговори

між представниками сторін соціального діалогу з питань, які становлять предмет соціально-економічних відносин.

Водночас усе частіше окремими урядовцями висловлюється пропозиція щодо виведення уряду з числа суб'єктів переговорного процесу з укладання Генеральної угоди, надання йому функцій лише арбітра і регулятора соціально-трудова відносин, що, на наш погляд, є неприпустимим на етапі формування нової соціально-економічної системи, розбудови громадянського суспільства, незавершеності інституціоналізації сторін роботодавців і профспілок.

Представництво держави в соціальному діалозі в Україні має бути посилене шляхом залучення, крім уряду, органів державної влади по всій вертикалі системи соціально-трудова відносин (галузевих, адміністративно-територіальних).

Значних змін потребує ситуація щодо визначення представництва від сторони роботодавців у відносинах із стороною профспілок і держави. Зрощення бізнесу і держави, що сформувалося як система, з одного боку, нівелює роль держави як гаранта трудових і соціально-економічних прав громадян, а з другого - ставить у нерівноправне становище профспілки. Ілюстрацією цього стало зайняття спільної позиції уряду і Сторони роботодавців щодо блокування запровадження з 1 січня цього року нових соціальних стандартів, затягування та ухиляння від колективних переговорів з профспілками щодо укладання нової Генеральної угоди.

Іншою проблемою, яка потребує невідкладного вирішення, є чітке розмежування повноважень суб'єктів у підприємницькому секторі на три групи: перша - це власне організації роботодавців, основним завданням яких є участь у соціальному діалозі й укладанні колективних договорів і угод; друга - це підприємці та їх об'єднання, які діють відповідно до Закону України "Про об'єднання громадян", основною метою яких є лобювання підприємницьких інтересів; третя - це об'єднання підприємств, які виробляють товари і надають послуги, що мають бути об'єднані в торговельно-промислові палати за відповідним напрямом діяльності. Такий розподіл повноважень бізнесу здійснено практично в усіх країнах ЄС.

Профспілки в системі соціального діалогу та партнерства є найбільш представницьким і організованим інститутом громадянського суспільства з розгалуженою вертикальною мережею в галузевому і територіальному розрізі включно до виробництв - на сьогодні нараховується вже понад 150 всеукраїнських профспілок і профоб'єднань. Однак щорічне збільшення кількості організацій профспілок не призвело до підвищення їх потенціалу як представників і захисників інтересів майже 14 млн працівників. У соціальному діалозі реально беруть участь лише близько половини легалізованих організацій із всеукраїнським статусом. Частина організацій профспілок не відповідає заявленому статусу і своєю діяльністю компрометує профспілковий рух. Так, при формуванні Спільного представницького органу

профспілок у 2009 р., за наданим Мін'юстом реєстром всеукраїнських профспілок, понад 40 організацій не було виявлено за вказаними адресами їх реєстрації.

Слід зазначити, що в європейських країнах на національному рівні діє максимум від трьох до семи національних об'єднань профспілок, причому спостерігається подальша тенденція до їх укрупнення.

Ще одним важливим завданням у забезпеченні конструктивного соціального діалогу є розробка чітких і прозорих механізмів репрезентативності для всіх соціальних партнерів. У цьому контексті потрібно, насамперед, чітко визначити поняття репрезентативності в законах України "Про професійні спілки та гарантії їх діяльності", "Про організації роботодавців", "Про колективні договори і угоди", а також в законопроекті "Про соціальний діалог в Україні".

Узагальнюючи результати здійсненого нами дослідження, доходимо таких основних висновків.

1. Перспективи розвитку системи соціального діалогу в Україні пов'язані, насамперед, з подоланням таких проблем, як: неналежне виконання державою своєї ролі і функцій у сфері соціального діалогу та соціально-економічних відносин; низька ефективність існуючої національної моделі соціального діалогу в Україні; застаріле, суперечливе законодавство у сфері праці та соціально-трудова відносин, відсутність рамкового закону у сфері соціального діалогу; обмеження функції Національної тристоронньої соціально-економічної ради; поєднання стороною роботодавців політичних та бізнесових функцій у соціальному діалозі; відсутність законодавчо визначених критеріїв репрезентативності організацій роботодавців та профспілок (особливо на національному рівні); низька культура соціального діалогу в суспільстві.

2. Успішність розвитку соціального діалогу значною мірою залежить від ефективності державної політики, пріоритетними напрямками якої є: модернізація національної моделі соціального діалогу шляхом розширення формату учасників соціального діалогу та активної співпраці тристоронніх партнерів з державними установами, представниками інших груп інтересів; удосконалення правового забезпечення соціального діалогу шляхом прийняття нового Трудового кодексу України, Закону України "Про соціальний діалог в Україні"; надання НТСЕР статусу конституційного органу Верховної Ради і уряду України; розробка чітких і прозорих механізмів репрезентативності для всіх соціальних партнерів, чітке визначення поняття репрезентативності у законах України "Про професійні спілки та гарантії їх діяльності", "Про організації роботодавців", "Про колективні договори і угоди", в законопроекті "Про соціальний діалог в Україні".

Рекомендації. Впровадження в життя заходів з модернізації національної моделі соціального діалогу потребує підтримки з боку Президента Украї-

ни. Розвитку та підвищенню ефективності соціального діалогу сприятиме затвердження Указом Президента України таких пріоритетних напрямів державної політики:

- вироблення концептуальних підходів державної політики з розвитку та підвищення ефективності соціального діалогу (2010 р.);
- розробка Національної Програми розвитку та підвищення ефективності соціального діалогу на 2010-2015 роки;
- правове забезпечення організації і діяльності суб'єктів та органів соціального діалогу;
- реформування організації та уточнення функцій Національної тристоронньої соціально-економічної ради з метою забезпечення програмних заходів розвитку соціального діалогу;
- створення умов для розвитку, представництва та адекватної репрезентативності профспілок та роботодавців у системі соціального діалогу;
- розвиток культури соціального діалогу, у тому числі шляхом запровадження спеціальної освіти та підготовки фахівців соціального діалогу;
- активне залучення соціальних партнерів до прийняття і втілення в життя рішень на національному, галузевому та територіальному рівнях.

Напрями подальших досліджень. Проблема розвитку соціального діалогу є актуальною та малодослідженою в галузі науки "Державне управління", але першочергового вивчення на даному етапі потребують механізми підвищення професійних компетентностей у сфері соціального діалогу державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Создавая социальную демократию. Сто лет социал-демократической рабочей партии Швеции / под ред. К. Мисгельда, К. Мулина и К. Омарка. - М. : Изд-во "Весь мир", 2001. - 592 с.
2. *Варениця В. А.* Становлення нової моделі соціального діалогу в сучасній Україні: соціологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. соціолог. наук : [спец.] 22.00.04 "Спеціальні та галузеві соціології" / Варениця Володимир Антонович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2009. - 22 с.
3. *Колот А. М.* Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. - К. : КНЕУ, 2009. - 711 с.
4. *Мірошниченко О. В.* Методологічні проблеми удосконалення системи соціального партнерства в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01 / НАН України ; Рада по вивченню продуктивних сил України. - К., 2004. - 233 с.
5. *Осовий Г. В.* Соціально-трудові відносини: питання теорії та практики в Україні : навч. посіб. / Г. В. Осовий, В. І. Жуков, В. М. Руденко та ін. - К. : АПСВ, 2005. - 432 с.
6. *Петроє О. М.* Соціальний діалог у державному управлінні: спроба структуризації проблеми // Державне управління: теорія і практика. - 2008. - № 2 (8). - Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej8/index.htm>

7. Скуратівський В. А. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. - К. : НАДУ, 2009. - Ч. 1. - С. 190-305.

8. Національна профспілкова доповідь Президенту України В. Ф. Януковичу "Праця в Україні: необхідність якісних змін для суспільної ефективності та гідного життя". - К. : ФПУ, 2010. - С. 27-32.

9. Пропозиції Федерації профспілок України Президенту України В. Ф. Януковичу щодо подальшого розвитку соціального діалогу в державі. - К. : ФПУ, 2010. - 7 с.

10. *Надрага В. І.* Роль і місце держави у розбудові національної моделі соціального діалогу // Виступ Міністра праці та соціальної політики на відеоконференції "Роль науки та галузевої освіти "Державне управління" у розвитку соціального діалогу в Україні" (НАДУ, 18 трав. 2010 р.). - Режим доступу : www.academy.gov.ua

Ірина Рой,

аспірант кафедри національної безпеки НАДУ

Міграційні процеси в системі державного регулювання демографічної безпеки України

У статті розглядаються теоретичні, методологічні і практичні аспекти управління інтенсивними міждержавними міграційними процесами, негативні наслідки яких несуть в собі загрозу національній безпеці країни. Розкрита суть, генезис і особливості управління міграційним рухом населення на макрорівні, шляхи і методи регулювання зовнішніх міграцій населення. Сформовані пропозиції, що стосуються перспективних напрямів державної міграційної політики.

Ключові слова: міграційні процеси, міграційна політика.

The article describes theoretical, methodological and practical aspects, which are connected with the management of intensive interstate migration processes and its negative consequences which can influence on the national safety of the country. The scene, genesis and specialty of management of population migration on the macro level are examined. The main ways and methods of regulation of internal migration of population are represented. The article also includes the suggestions, which reflect the perspective approaches of the state migration policy.

Key words: migration processes, migration policy.

Постановка проблеми. Вплив міграційних компонентів на розвиток та стабільність громадянського суспільства в Україні на початку XXI ст., як і протягом усього періоду з часу набуття нею статусу незалежної держави, був і залишається досить вагомим. Нині особливо важливим є те, що і в найближчій перспективі їх вплив значно посилиться. Аналіз та врахування сучасних міграційних тенденцій у нашій державі і, зокрема, масових міждержавних міграційних переміщень в контексті участі України в європей-